د عبدالقادر خان خټک د غزل یوه تنقیدي جائزه

A Study of the Ghazal of Abdul Qadar Khan Khattak

ډاکټر بشرىٰ اکرام*

Abstract:

"Abdul Qadir Khan Khattakwas born in a family which was famous for pen and sword.He was the son of the great and warrior poet Khoshal Khan Khattak. He was a best poet, a best prove writer and a best translator. He hasleft a deewan of poetry which is consistof ghazals, Qaseeda and couplets. His centeralthemes are Sufism, ethix, love and universal fact of death, besides this, his poetry is decorated with differnt figures of speech like similieand metaphor. He has a strong commondon Arabic and Persian also that is why words of Arabic and Persian are also found in his poetry. His language is very easy that is why his verse has continuity and is comprehensive.This paper is a critical revew of his ghazalsin deewan."

Keywords: Abdul Qadar Khan, Pashto, Poetry, Classic Pashto

عبدالقادر خټک د پښتو ادب یو نوموړی شاعر د توري او قلم خاوند د خوشحال خان خټک زوی ؤ ـ د پیدائش نېټه ئې ۱۰۶۳هجري (۱۶۵۳ء) ټاکلی شوې ده۔ ابتدائي تعلیم او تربیت ئې په خپل کور شوی ؤ ـ عبدالقادر خټک یو ګڼ اړخیز او په هر لحاظ یو جامع شخصیت دی۔ هغه نه صرف شاعر دی بلکې نثر نګار هم دی۔ ترجمه ئې هم کړې ده۔ ولې په دې مقاله کښې به د هغهٔ د شاعرۍ جاج اخیستی شي۔ د عبدالقادر خټک دیوان د لوستو نه پس د بنده مخې ته د شاعرۍ ګڼ اړخونه راځي. د هغهٔ د شاعرۍ د مختلفو مضمونون یوه رنګارنګ ګلدسته ده. د هغهٔ په شاعرۍ کښې د غزلو نه علاوه قصیدې ، رباعیات، مثنوي، مخمس، مربع، ترکیب بند ، ترجیع بند او قطعات هم شته. ولې زهٔ به صرف د هغهٔ د غزلو په حواله خبره کوؤم. د دیوان د غزلو د لوستو نه پس چې کوم اړخونه زما مخې ته راغلهٔ ، زهٔ د لاندینو سر خطونو د لاندې د هغهٔ د فکر او فن په حواله بحث کول غواړم.

١ تصوف

٢ د رسول مینه

٣ اخلاقي شاعري

۴ انسان او دنیا فاني دي

۵ عشق مجازي

۶ پښتونولي

٧ په شېخ او ملا طنز

*Assistant Professor، Pashto Academy, Peshawer University.

٨ د زمانې په بدلو اقدارو طنز
٩ تشبيه او استعاره
١٠ ژبه او لهجه (Diction)
١١ موسيقيت (صنعت ردالعجز علي الصدر)
١٢ د فارسۍ او عربۍ استعمال (ذواللغتين)

په وړاندې ورکړې شوو سرخطونو به لږ ډېر تفصيل سره خبره اوکړو .

١تصوف:

د عبدالقادر خان خټک په شاعرۍ کښې د تصوف رنګ ښۀ جوت ښکاري. د تصوف په سلسله کښې عبدالقادرخان خټک د حضرت سيد آدم بنوري رحمه اللهمشهور خليفه او د لاهور د شيخ سعدي بخاري نقشبندي مريد وۀ. هم دغه وجه ده چې دۀ ته خليفه صيب هم وئيلی شو. د ښاغلي خټک په شاعرۍ کښې د زهد او تصوف چې کوم رنګ ښکاري، د هغې نه د دوئي د علميت پته لګي. په ډېرو اشعارو کښې ئې د عربۍ او فارسۍ ټکي په ډېر خوند استعمال کړې دي. معلومېږي دا چې عبدالقادر خټک په عربۍ او فارسۍ ښۀ عبور لرلو. د تصوف په حقله دوه قسمه نظريې دي چې يو ته همه اوست يعني وحدت الشهود وائي او دوېم ته همه اوست يعني وحدت الوجود وئيلی شي اوښاغلی خټک په تصوف کښې د وحدت الوجود د نظريې قائل دی . په دې لړ کښې بهرام زخمي وائي!

ښاغلی خټک په تصوف کښې د وحدت الوجود د نظرېي قائل دی. هغه وائي چې د اهل نظر د کتلو په انداز کښې فرق دی چې ورته کائنات ځان له څيز ښکاري او د خدای پاک وجود ورته ځان له څيز ښکاري . د ښاغلي خټک په خيال داسې نه ده. هغه کائنات د وجد حقيقي جلوه ګڼي. هغه وائي چې جزو يعني کائنات د کل يعني د ذات باري تعالي نه جدا څيز نۀ دی او څکه نۀ دی چې که مونږ کائنات ته ځان له مقام ورکړو او خدای پاک ذات ځان له اوګڼو نو د الله پاک ذات به محدود پاتې شي او هغه محدود نۀ شي کېدی. بلکې هغه د کائنات په هر څيز باندې محيط دی. په قران پاک کښې په آيات الکرسي کښې د دې خيال وضاحت ډېر په خوندوره طريقه شوی دی او ښاغلي خټک د دې خيال اظهار څه په دې الفاظو کښې کړی دی چې!

د ليدونکو په نظر کښې تفاوت دی
او که نه وي جز جدا نه دی له کُله"(١)

ابوالحسن نوري رحمه الله فرمائي چې تصوف هغه طاقت او قوت دی چې د هغې په ذريعه انسان د نفس ټول لذتونه ترک کړي . د تصوف په برکت د انسان ټول باطني نفرتونه، حسدونه او ګندګۍ پاکېږي او د مينې محبت، رضا، صبر ، سخاوت او فقر صلاحيتونه د تصوف په برکت ځلا مومي . د

تصوف د مرحلو نه د تېرېدو نه پس د انسان اخلاق اعلی درجې ته رسي . د انسانيت د معراج په لور روان وي .

د عبدالقادرخان خټک په شاعرۍ کښې د تصوف په حقله ښاغلی ډاکټر پرويز مهجور خويشګي ليکي:

"صوفيانه شاعري په عمومي توګه د موضوع په حواله د دوؤ غټو توکونه نه ترکيب مومي. يو عشق مجازي او محبت چې په صوفيانه اصطلاح کښې ورته حقيقي عشق وئي او دوېم توکی اخلاق دی. ترکومه حده چې د عشق او محبت خبره ده نو د عبدالقادرخان خټک په صوفيانه شاعرۍ کښې د دې رنګ پوره غلبه ده. د دوي په شاعرۍ کښې عشق او محبت په پوره صوفيانه شان او لوړوالی په نظري او قلبي دواړو حېثيتونو کښې موجود دی. د پښتو په کلاسيک شاعرۍ کښې د عشق او جمال په حواله دوي چې څۀ وئيلي دي او په کوم فلسفيانه، عارفانه او شاعرانه انداز کښې ئې وئيلي دي، دا ټول د دوي د يو ځانګړي شان او مقام په ټاکلو کښې لوی لاس لري-"(۲)

د عبدلقادرخان خټک د تصوف په لړ کښې به د ډاکټر راج ولي شاه خټک رای هم اوګورو!

"AdbulQadir Khan Khattak considers physical reality to be a reflection of the absoluter reality. He says those who see a difference between the two are mistaken. But those who have the piercing right of true insight can see beneath the surface of things. They can perceive absolute reality in its various physical forms. He says about absolute reality."Beauty can be seen in all forms by those whose hearts have been illuminated by love."
In a sense Abdul Qadir Khan Khattak is saying,
"Beuaty lies in the eyes of the beholders."(۳)

د تصوف په حقله د عبدالقادرخان خټک خيالات ډېر دقيق نۀ دي ـ ژبه ئې صفا و صوفيانه خيالات ئې په ډېرې بې تکلفۍ ، راونۍ او سادګۍ سره بيان کړي دي او د تخيل قوت ئې هم د ستائينې وړ دی۔ د تصوف په حقله هر هغه مضمون چې د دۀ نه وړاندې د شعر په انداز کښې بيان شوی دی ، عبدالقادخان خټک په يو داسې طرز بيان کړی دی چې خالص نوی معلومېږي۔ لکه د مثال په توګه دا يو څو شعرونه به ئې اوګورو:

دلبر مخ راته ښائي په هر آئين کښې — که په تور کښې جلوه ګر شي که په سپين کښې
ګاه په زلفو کښې ځای اوکه زړۀ راکاړي — ګاه په سترګو په رخسار او په جبين کښې
کله کله په ترسا کښې مخ څرګند کا — د صغان په دود ئې وران کاندي په دين کښې
په چراغ کښې تجکلي اوکه پتنګ ته — بلبلانو ته ښکاره شي په نسرين کښې

په هر ځۀ کښې ګوره يار عبدالقادره که دې نشته شک ګومان په خپل يقين کښې(۴)

د رسول –مينه:

د صلي الله عليه وسلم مينه زمونږ د ايمان برخه ده. حديث پاک دی :چې "ترهغې د يو مسلمان ايمان مکمل نۀشي کېدلی تر څو چې ورته زۀ د ځان، مورپلار او اولاد نه خوږ نه شم"، عبدالقادرخان خټک د خدای د مينې سره سره د رسول –په مينه هم مست دی. د هغۀ د ډېرو شعرونو نه د رسول –وسلم سره د مينې اندازه کېږي او د هغۀ د سوچه مسلمانۍ پته ترې لګي. لکه چې وائي:

خدای په خپله ستا صفت دی بيان کړی
نه شته شی چې مدحه ستا د اوصاف نۀ کا
چې ئې ستا په شريعت قدم ثابت کړۀ
له صراطه دې هغۀ سړی خوف نۀ کا"(۵)

د عبدلقادرخان خټک عقېده ده چې که څوک په سنت رسول پوره پوره عمل کوي نو د هغوي جنت ته په تلو کښې بيا څۀ شک نشته . بل ځای د رسول په مينه کښې داسې ګويا دی.

چې اوليدۀ بشر ستا کمترين غلام شو نمر ستا
ګل له شرمه خولې پرېږدي چې په مخ شي برابر ستا
مياشت او ورېځ د مخ نقاب کړۀ چې په مخ شوه برابر ستا
تل دا خواست عبدالقادر کړۀ چې که خاورې شي د در ستا"(۶)

اخلاقي شاعري:

د اخلاقي شاعرۍ رواج په پښتو کښې د عبدالقادر نه مخکښې ۋ او عبدالقادرخان خټک هم په هغه شاعرانوکښې دی چې اخلاقي مسئلې ئې په شاعرۍ کښې په ساده او اسان انداز کښې بيان کړې دي. د هغۀ نه مخکښې خوشحال خان بابا او رحمان بابا هم په شاعرۍ کښې اخلاقي خبرې کړې دي. د يو ائيډيل مومن دپاره چې کوم ضروري صفات دي، د هغې صفاتو ذکر دواړو لويو شاعرانو کړی دی او عبدالقادرخان هم د دوي په قدم قدم اېښی دی. عبدالقادرخان خټک چې کوم اخلاقي صفات بيان کړي دي، هغه د يو مومن د کردار ټوله رغونه سازوي.

۱ قناعت:

قناعت چې د انسان د عزت نفس او د خود دارۍ اهم جزو دی. داسې ئې بيان کړی دی . قناعت يو داسې صفت دی چې انسان د ډېرو خصلتونو، او ناروا کارونو او حرامو نه ساتي .

که په ښېږ اقليمه وي چې اووم غواړي
ه هغه ته بادشاه مه وايه ګدا دی"(۷)

چې قانع په خشک و تر شي
هغه شاه د بحر و بر شي"(۸)

موږ به هرګز نه شي د حرص د کلي وږی
هیڅ کله به وږی نه شي موږ د قناعت"(۹)

۲ **حسد**:

حسد چې نېکي لکه د لرګو په شان سیزي، په دې حقله عبدالقادرخان خټک وائي:

"خوش په خپله بخره شه حسد له هیچا مه کړه
هر چا ته رسېږي خپله بخره خپل قسمت"(۱۰)

۳ **محنت**:

محنت د عظمت دویم نوم دی اؤ محنتي د الله دوست وي۔ ښاغلی خټک محنت کش ته داسې ډاډ ورکوي۔

لکه وار د ښادئي ځي د غم هم درومي
په محنت کښې زړۀ هر ګز مهٔ شه درهمه(۱۱)

دغه شان محنتي خلقو ځۀ داسې هم ګویا دی:

د راحت امېد کوئ اهل محنتو
خدای به نه کاندي ضائع مشقت ستاسي(۱۲)

3**جهد مسلسل**:

په حرکت کښې برکت وي۔ ژوند د مسلسل کوشش نامه ده۔ اوبۀ چې یو ځای اودرېږي هم سخا شي۔ په دې حقله خټک صېب د جهد مسلسل تلقین درسي کوي:

ژرنده هل څه حاصل کاندي چې ګرځي
یو زمان قراری مۀ کړه له طلبه(۱۳)

۵ **شکر**:

الله تعالي ناشکري نۀ خوښوي۔ څوک چې شکر ادا کوي، الله تعالي هغه له نور نور نعمتونه ورکوي۔ عبدالقادر خان خټک د شکر په حقله وائي:

که ئې نوش عبدالقادر د شکر مې کړه
پرې به نۀ شي د مرګ تلخي شهد و شکر(۱۴)

۶ طمع:

وئیلی شي چې د طمعې ځای خالي وي۔ طمع صرف د الله د ذات نه پکار ده۔ د طمعې انجام داسې په ګوته کوي۔

چې دې طمع له چا شوه عبدالقادره
تهٔ بنده شوې هغه ستا خداوندان دي(۱۵)

دغه شان د طامع په حقله وائي چې طامع سړی کله هم نهٔ مړېږي۔

که ګنجونه د قارون ورته موجود شي
ګمان مهٔ کړه چې زړهٔ سیر لري طامع(۱۶)

۷ علم :

انسان له الله د علم په وجه فضیلت ورکړی دی ۔ د علم په وجه انسان د فرښتو نه هم افضل دی ۔ د علم فضیلت داسې ښائي:

د سړي څرښت په علم په حکمت شي
د چارپایو څرېدل وي په علف(۱۷)

۸ **عمل** :

خپل عمل د لارې مل دی ۔ په دې حقله کښې ښاغلی خټک صېب وائي:

تنها هیڅوک ګورستان لره لاړ نهٔ دي
خپل عمل غاړه غړې ورسره زغلي(۱۸)

۹ دولت:

دولت د عبدالقادر خان خټک په نظر کښې هېڅ شی نه دی۔ بلکې د دولت جمع کول د عذاب باعث دی۔ په دې حقله وائي:

چې ئې اوس په ټولولو نهٔ مړېږې
هم دا خپل دولت به وکا په تا شند(۱۹)

۱۰ دل ازاري:

د چا زړهٔ ازارول ښهٔ کار نهٔ دی ۔ د دل آزارۍ په حقله وائي:

بنګ شراب سرود کوه عبدالقادره
خو یو مهٔ کړه آرزده د مسلمان زړهٔ(۲۰)

11د انسان شر:

انسان هغه دی چې د هغه د شر نه نور خلق په امان وي۔ عبدالقادر خټک د په دی حقله وائي :

په معنٰی کښې بشر نۀ دی پړانګ لېوۀ دی
چې ددۀ د لاسه مومي بشر شر(۲۱)

۱۲ انسان د خپل صحبت نه پېژنده شي:

د انګرېزۍ ژبې مقوله ده چې (A man Is known by the company he keeps) دا حقیقت دی چې عبدالقادر خټک په ډېر ښکلي مثال سره بیان کړی دی۔

ښۀ په ښۀ باندې مئین وي بد په بدو
طلبګار د بازوباز دا زاغو زاغ وي(۲۲)

حدیث دی چې څه ځان له خوښوې هغه بل مسلمان له هم خوښوي۔ د عبدالقادر صېب دا شعر د دې حدیث ترجمان دی۔

په دا دوه حرفه ادا مسلماني ده
هر چې نه پسندی په ځان په چا مه پسند(۲۳)

13 د نفس پېروي :

د نفس پیروي انسان هلاکت طرف ته بیائي۔ عبدالقادر خټک د نفس د غلامۍ په حقله وائي !

په خندا په هوس تلۀ ئې شي دوزخ ته
په ژړا په غم په لوري د بهشت(۲۴)

ګناه د هر انسان نه کېږي خو په خپل ګناه شرمنده کېدل او پښېمانه کېدل د ایمان نخښه ده۔ عبدالقادرخټک چې د احساس ندامت په اوښکو خپل ګناهونه اووینځۀ۔

بل کړه د اخلاص په غوړ چراغ د عبادت
موم د عصیان وئیلي کړه په اور د ندامت(۲۵)

لنډه دا چې د عبدالقادرخټک شاعري د اخلاقي تعلیماتو یو رنګارنګ ګلدسته ده چې په کښې هر هغه توکی موندی شي چې د انسان د کردار رغونه ترې سازېږي۔ هغه انسان ته د علم حاصلولو درس ورکوي د عمل کولو تلقین کوي د حسد ، اسراف، دل آزارۍ او طمعې غوندې خاصیتونو نه ځان د بچ ساتلو نصیحت کوي او د الله ذکر، د الله تعالٰی د ذات سره محبت، د هغۀ در فنا حاصلولو د رسول پاک صلي الله علیه وسلم د اطاعت او د انسانیت د خدمت درس ورکوي لهٰذا دا چې دهغۀ د دیوان پاڼه پاڼه او یو یو شعر د پند و نصیحت نه ډکه ده ۔ عبدالقادر د انسان هغه ټول خصوصیات په ګوته کړي دي کوم چې یو رښتوني انسان کښې په کار دي۔ داسې انسان چې د فرښتو نه افضل دی ۔ د مثال په توګه به د لاندې شعرونه اوګورو چې څومره په ښکلي ډول په کښې عبدالقادرخټک د یو باکرداره انسان ټولې خوبۍ راغونډې کړي دي۔

دا خویونـه کـه دانـا سـړی اختیـار کـا | پـه دنیا پـه دیـن بـه جوړ پرې کاروبار کـا
عبـادت د حـق پـه صدق پـه اخـلاص کـا | تل له خپله نفسه جنګ کوي کار زار کـا
پـه فقـر او سخاوت کـا بـې متنـه | پـه حاجت کښې استغناء لـه دنیا دار کـا
وه دوسـتانو تـه تـل پنـد نصیحت وائـي | لـه دښمن سره په حلم ژبست روزګار کـا
لـه تمامو خلقـو ژبست پـه انصـاف کانـدي | پـه رښتیا وئیل حاصل خپل اعتبار کـا
شـفقت مهربـاني کـا پـه خوارانـو | د بزرګـانو پـه خـدمت حامـل وقـار کـا
جـاهلانو سـره ژبسـت پـه خاموشـۍ کـا | کـه پـه بـد وئیـل ئـې زاړۀ اژار کـا"(۲۶)

دغه شان د یو عالم انساني خصوصیات داسې په ګوته کوي:

هـر عـالم چـې تـن پرست شي کـامراني کـا | دې بـه ځرنګـه د دیـن نګهبـاني کـا
چـې لـه خدایـه ویـره کـا عـالم هغـه دی | کـه د بخت د پاسه ناست وي سلطاني کـا
موافـق چـې ئـې عمـل لـه علمـه نـۀ وي | تـر جاهـل بـه عـالم زیاتـه پښـېماني کـا
د عـالم فسـاد سـفاد د دوسـت عـالم دی | شـېطان کلـه هـومره ډېـره ویرانـي کـا
د هغـه عـالم صـحبت لکـه دارو دي | چې پېدا ورکښې خویونه انساني کـا"(۲۷)

۴ **انسان او دنیا له فنا شته**:

انسان او دنیا دواړه فاني دي او دا تریخ حقیقت د عبدالقادر په شاعرۍ کښې دومره په زور سره بیان شوی دی چې د یو جدا سر خط لاندې پرې بحث کول غواړم. عبدالقادرختک وائي چې یو انسان هم د مرګ نه نه شي خلاصېدی. د مرګ په حقله وائي:

په ارمان په حسرت لاړل له جهانه
که پرویز وۀ که دارا که منوچهر(۲۸)

عمرلکه د باد په شان تېرېږي او تېر ساعت په بیا بېرته نه راځي. دا حقیقت عبدالقادر خان ختک داسې بیانوي.

لک او کروړ که پسې خرڅ عبدالقادر کا
هم تېر عمر به رانۀ شي په بیا راته(۲۹)

عبدالقادرختک د دنیا په ژوند نازېدونکي انسان ته وائي:

فلک تا غونې ډېر سم کړۀ ته پسې ئې
له غروره به تل ځو درومې په لار کج(۳۰)

ډېر ناز غرور خلق چې ځان ته څه وائي خو د مرګ په مخکښې هیڅ مجال نه لري. لکه یو شاعر وائي!

جو قیامت اٹھائے پھرتے تھے
سو رہے ہیں وہ لمبیاں تانے

عبدالقادر خټک وائي چې وار په وار به ټولو له مرګ راځي. د هغه دا وینا د قران مجید د دې آیت تفسیر دی چې کل نفس ذائقته الموت.

چې داخل دې د دنیا په خرابات کښې
په وار وار به واړه څښي د مرګ اياغ"(٣١)

عبدالقادر وائي چې دا قبرونه د عبرت منظر دی خو که څوک پرې پوهېږي.

نصیحت وائي همېش عبدالقادره
مردګان که څوک مني له ادېرو"(٣٢)

عشق مجازي:

عشق مجازي د عشق حقیقي دپاره یوه پوړۍ ده او عبدالقادر خټک هم په دې پوړۍ ختلی دی. هغه هم د عشق په لمبو سوزېدلی دی . هغه هم د وصال او د هجران د کېفیت نه تېر شوی دی. هغه هم د محبوب خدوخال ستائیلي دي. د محبوب بې وفائي ئې ژړلې ده او د رقیب د ناکړدو نه تنګ دی او د واعظانو نصیحت پرې اثر نۀ کوي. د عبدالقادرخټک د عشق فلسفه څۀ په داسې قسم ده.

که خبر مې شې له خوګ خاطره تۀ شپه او ورځ به په نارو شې لکه زۀ
څو تاوونه باندې تېر شي چې پخېږي د پخو په حال خبر نۀ دي اومه
که ددې سوې چرې زړۀ د عشق په اور وي ستا به هله زړۀ په سوۀ باندې سوو "(٣٣)

عبدالقادر خټک ته خپل محبوب څۀ بې کچه ښائسته ښکاري. د خپل محبوب حسن څۀ په دې جوړ له ستائي:

هېڅ تشبیه تمثیل ئې نشته په جهان کښې نۀ پوهېږم چې یار څرنګه اوستایم
ستا په حسن څوګند خورم په خپله مینه تر ځان زۀ عبدالقادر مئین په تا یم"(٣٤)

د عبدالقادرخټک محبوب دومره بې شانه ښکلی دی چې هغه ئې حسن ته حېران دریان پاتې دی .

چې وه مخ وه ته ئې ګورم نندارہ مې
هرګز نۀ پرېږدي د سترګو وه ځمبل ته"(٣٥)

خو ولې د حسن سره سره د هغه محبوب ډېر غرور هم کوي .

مخ به چېرې راته سم کړې په یارۍ کښې
که همېش به ئې لرې راته نګارکج"(٣٦)

عبدالقادرخټک لکه د روايتي عاشق همېشه د ديدن په طمع وي او په دېدن پسې بې حده کړېږي ۔

همېشه د جدائي په درياب ډوب يم
د ديدن په طمع سر کړم کله پورته"(۳۷)

لکه د دنيا د نورو محبوبو په شان بې وفائي د عبدالقادرخټک د محبوب شېوه هم ده خو هغه هم رښتونی عاشق دی ۔ د محبوب بې وفائي ته ئې غاړه اېښودې ده او په سر سترګو ئې وړي ۔

څو دې زړۀ عبدالقادد جفا کړه
ستا جفا به وړې په سر په بصر هم لا"(۳۸)

هر شاعر جمالياتي ذوق لري ۔ د فطرت زړۀ راښکونکې ښکار او د محبوب خدوخال باندې هر شاعر شېدا وي او دغه حال د عبدالقادر خټک هم دی ۔ د محبوب خدوخال هم ستائلي دي ۔ هغۀ د خپل محبوب د شونډو خوږوالی او شيريني ئې څۀ په دې جوړ له ستائلې ده ۔

له خوږو مې دواړه شونډو صبا ښښتې
چې مې وزبېښل په خوب کښې د يار لب"(۳۹)

چې څنګه د محبوب شونډې خوږې دي، دغه شان ئې خبرې هم خوږې دي ۔

چې تارخۀ وئيل دې هومره ډېر خواږه دي
د خوږو به دې څۀ خوند وي شکر لب "(۴۰)

هر عاشق د محبوب وصال غواړي ۔ عبدالقادر هم په هغه عاشقانو کښې دی چې د وصال ارمان کوي او په هجران کښې خفه دلګير وي ۔

چې مې يار له غېږې ځي د مرګ ساعت دی
دريغه مۀ وی د وصال د شپې صبا"(۴۱)

دغه شان د ديوان په يوشپېتم مخ وائي:

چې مې زړه د يار په وصل کښې خوشحال وۀ
يو په سله تر هغه هجران زهير کړم"(۴۲)

غم په تورو شپو د انسان ملګری وي ۔ که غم نه وی د خوشحالۍ احساس به هم چاته نۀ کېدو ۔ په دې دنيا کښې داسې څوک هم شته چې څۀ غم به نۀ لري خو د هر چا خپل خپل غم وي او عبدالقادر خټک په دې خوشحال دی چې د مينې په غم کښې بنديوان دی ۔

چې بې غمه نشته څوک عبدالقادره
ښۀ چې زۀ په غم د مينې ګرفتارشوم"(۴۳)

کله چې یو عاشق په محبوب پسې کړېږي، په دیدن پسې ئې بې قراره وي او حالت ئې خراب وي نو واعظان ورته نصیحتونه کوي خو د عاشق په نصېحت څۀ داسې کېفیت د عبدالقادر هم دی.

نصیحت په عاشقانو اثر نۀ کا
نۀ د پیر نۀ د استاد نه د بابا"(۴۴)

عبدالقادر د واعظ په نصېحت ځان کوڼ کړی دی او ورته وائي چې ښۀ به دا وي چې راته ئې نه کوې.

که هر څو نصیحت ښۀ وائي واعظ
بهتر دی چې ماته نه وائي واعظ"(۴۵)

هر عاشق د خپل محبوب سره رقیب نه شي برداشت کولی خو ولې د عبدالقادر دا حال دی چې د محبوب رقیب ته کنځل هم نه شي برداشت کولی.

چې رقیب وته ښکنځل کوي زۀ سوزم
جګي جګي بې لمانه بل مۀ زوور"(۴۶)

هم دغه رنګ ښاغلی خټک چغل خور ته وائي چې لګیا اوسه. څومره دې زړۀ وي ، هغه هومره ماته د یار خلاف خبرې کوه. زما زړۀ ستا په خبرو د یار نه نۀ بدېږي او بیا څۀ داسې ګویانه شي.

په چغلۍ مې ستا په یار مینه زیاتېږي
څو دې زړه هومره چغلي کوه چغل "(۴۷)

پښتونولي:

پښتونولي هم د عبدالقادرخټک د شاعرۍ یو جوت اړخ دی. لکه د خپل پلار په شان عبدالقادرخټک هم د پښتنو په حالت زار باندې ژړا کوي. د پښتنو د بې اتفاقۍ ژړا خوشحال خان خټک هم کړې ده. شاعر د قام سترګې وي. هغه د خپل قام په ښو او په بدو نظر ساتي. شاعر په سینه کښې یو حساس زړۀ لري. په دې وجه د هغۀ مشاهده تېزه او ژوره وي هغه چې څۀ ویني هغه نور څوک نۀ ویني. شاعر د خپل قام په بدو خصلتونو هم نظر ساتي او هغه ترې اوباسل غواړي. دغه شان جذبات د عبدالقادرخټک هم دي. په دې وجه مونږهغۀ ته قام پرست شاعر وئیلی شو. چې د خپل قوم په خوږ خوږمن دی. ښاغلی خټک د پښتنو دا بد خویونه ژاړي.

پښتانۀ کوتاه اندېش دي سود غلیم ته زیان د خوېش دي
نو شدارو پکښې نایاب دي واړه زهر واړه نېش دي
حریصان طامع سترګ وږي په بد خوئي نمک درېش دي
ملکان ئې ادم کش دي کفر کشي کا چې دروېش دي
پیر مرید ئې جهالت دی نۀ په دین نۀ په کېش دي"(۴۸)

په شيخ ملا طنز:

شاعر يو حساس او ايماندار انسان وي ـ په هغه وخت کښې ټګي ټوري نه وي هغه د چا مخ دوه څېرې نه شي لېدې او د نن زمانې د ملانو په مخ دوه څېرې وي لکه د نورو شاعرانو په بې علمه ملانو عبدالقادر ختټک هم ټکونه کړي دي ـ

واژګونه چارې په دهر کښې ليدی شي محتسب کره شيشه د شراب وينم
په ښي لاس پياله د ميو مې نوشي کا په کيڼ لاس کښې ئې د فقهې کتاب وينم
که قاضي دی که مفتي دی که خطيب دی د همه وکره چنګ د رباب وينم
که پخوا فضل په علم په تقوٰی ؤ اوس ئې فضل د دنيا په اسباب وينم"(۴۹)

زمانې په بدلو اقدارو طنز:

زمانه په منډه روانه ده ـ هر خوا د سائنس د ترقۍ شور دی خو دې ترقۍ سره سره د ژوند ټول اقدار بدلېږي خو دا بدلېدونکي اقدار ټول په ټوله مثبت نهٔ دي ـ ښاغلی ختټک هم د دغې بدلېدونکو اقدارو ژړا کوي ـ

نه پوهېږم چې په وېښ يم که خواب وينم
چې دا هسې رنګ کارونه عجاب وينم
پلار زوي ته خبرې په نرمۍ کا
زوی و پلار و ته په قهر و عتاب وينم
په اميد د مال و ملک چې ورميراث شي
د مورپلار له مرګه زوی ئې کامياب وينم(۵۰)

عبدالقادر دا ژړا کوي چې د رشتو هېڅ قدر پاتی نه شو او عجيبه عجيبه خبرې او په لېدو او اورېدو کښې راځي ـ

دا خو شوې د عبدالقادر د فکر په حواله خبرې چې د هغهٔ په شاعرۍ کښې سنټرل تهيمز (Central Themes) څهٔ څهٔ دي او هغه مونږ د مخکښې ورکړې شوې سرخطونو لاندې اوڅېړلې ـ اوس به د هغه د فن په حوال خبرې وکړو ـ د هغهٔ د شاعرۍ د لوستو نه پس د هغه د فن په حواله لاندېنۍ خبرې مخې ته راځي ـ

تشبيه او استعاره:تشبيه او استعاره د شعرونو خوند رنګ زياتوي او هر شاعر د دې استعمال د خپلو جذباتو د اظهار دپاره کوي ـ ښاغلي ختټک هم د محبوب د خدوخال سره رنګ رنګ څېزونو ته تشبيه ورکړې ده چې کلام ئې پرې خوندور ښکاري ـ يو څو مثالونه ئې دا دي ـ

په سپین مخ باندې ئې خط دی چې ښکارېږي
که ئې شونډه ته مېږو جوړ بهیر کړو"(۵۱)

راشه اوګوره زما زیبا صنم ته
که به ګورې په یو ځای شمس وقمر
په شړلو مګس نۀ درمي له قندو
ستا له شونډو به لاړ نه شي په شرل زړه"(۵۲)

موسیقیت: (صنعت ردالعجز علي الصدر)

تکرار څۀ ته چې په انګریزۍ کښې ریپیټیشن (Repetition) وئیلی شي، په عامو خبرو اترو کښې ښۀ نۀ شي ګڼلی۔ ولې د شاعرۍ په ژبه کښې تکرار ښائست او خوند پیدا کوي۔ لکه صنعت ردالعجز علي الصدر یو صنعت دی چې په هغې کښې تکرار وي۔ د عبدالقادرخټک په دېوان کښې د دې غزل داسې دي چې د دې صنعت ښکاره مثالونه دي۔ د یو دوو غزلو دوه دوه شعرونه ورکوم۔

یا مجنون شوم خوئي مې نور شۀ یا ستا عشق راباندې زور شۀ
یا ستا عشق راباندې زور شۀ یا مجنون شوم خوئي مې نور شۀ

غم هاله زما په کور شۀ چې په تا باندې مئین شوم
چې په تا باندې مئین شوم غم هاله زما په کور شۀ"(۵۳)

د بل غزل شعرونه به هم اوګورو!

نن په خوا راغله ماه رویه سمنبره سنبل بویه
سمنبره سنبل بویه نن په خوا راغله ماه رویه
وې ئې مې مه ځه له کویه چې ذلیل بې قدره نه شې
چې ذلیل بې قدره نه شې دی ئې مۀ مې ځه له کویه"(۵۴)

یوه مصرعه ده بیا هغه وړاندې وروستو شوې ده یعني تکرار شوې ده او شعر ترې جوړ کړې شوی دی۔ ولې په لوستونکو یا اورېدونکو بده نه لګي۔ داسې تکرار د کلام خوند زیاتوي۔ هم د دې صنعت استعمال رحمان بابا هم کړی دی۔ لکه!

سر زما سامان زما ځار شه تر جانان زما
ځارشه ترجانان زما سرزما سامان زما

د فارسۍ او عربۍ استعمال (ذوللغتین):په شاعرۍ کښې د دوؤ ژبو استعمال ته ذواللغتین وائي۔ عبدالقادر خټک په فارسۍ او عربۍ ژبو عبور لري او د دې دواړو ژبو استعمال ئې کړی دی۔ خالص

په یوه ژبه کښې لیکل اٰسان کار دی چې قافیه او ردیف پکښې د دوؤ ژبو نه برابر کړی شوې وي ـ او دغه شان په شعرونو کښې د بلې ژبې نه ټکي راوړل هم دومره ګران نه دي ـ خو ولې د دوؤ ژبو داسې استعمال دومره آسان کار نۀ دی او نه ئې هرڅوک کولی شي خو عبدالقادر ډېر په فنکاري سره د دې استعمال کړی دی ـ په دیوان کښې دوه غزلې داسې دي چې یوه مصرعه ئې د پښتو او بله د عربۍ ده او دا دوه غزلې څۀ ډېرې زیاتې خوندورې هم دي چې دې دیوان ته ئې ښکلا ورکړې ده ـ د مثال په توګه به ئې دوه دوه شعرونه وړاندې کړو ـ

بیا ئې مخ ونیو دلربا ئې نقاب افتح افتح یا مفتوح الابواب
ګل شګفته شو په هر لور د بهار الصبوح الصبوح یا احباب

د بل غزل شعرونه څۀ په دې جوړ دي ـ

مخ په هر لوري جلوه کوي د یار ابصرو ابصرو اولوالبصار
بې محابا راکره کښېږده قدم لیس في الدار غیرنا دیار

دغه شان په دیوان کښې یو پوره غزل د فارسۍ ژبې دی چې ژبه ئې ډېره آسانه اوروانه ده اؤ موسیقیت لري که یو بنده پرې نۀپوهېږي خو هم صرف په اورېدو ترې هم خوند اخستی شي ـ د مثال په طور به ئې دا دوه شعرونه وړاندې کړم ـ

چو زلف عمبرین دا پیچ وخم کردی کرم کردی
دلم دا ا رسرنو بند غم کردی کرم کردی
چو بکشودی نقاب ازرخ نمودی عارضِ زیبا
شب اندور ملا صبح دم کردی کرم کردی(۵۵)

تلمیح :

په کلام کښې زړې تاریخي واقعې ته اشارې کولو ته تلمیح وئیلی شي ـ تلمیح د شاعر په علمیت دلالت کوي او د کلام خوند ورسره سېوا کېږي ـ د عبدالقادر خان خټک دیوان هم ښکلي ښکلي تلمیحات لري ـ لکه د مثال په توګه دا تملیح به ئې اوګورو:

صباحت ئې د یوسف ع همېش منظور ؤ
څکه سپین شو د یعقوب ع د سترګو توري(۵۶)

ژبه اؤ لهجه(Dictation):

د عبدالقادر خټک ژبه کښې سادګي او رواني ده ـ هېڅ څۀ پیچیده خبرې پکښې نشته ـ د هغۀ ژبه لکه د رحمان بابا ساده ده ـ هر سړی پرې ښۀ په آسانه پوهېدی شي ـ د هغۀ د لهجې او د ژبې خوږلت ډېرو پوهانو ستائیلی دی ـ لکه ښاغلی همېش خلیل صیب وائي چې:

"ددۀ په شاعرۍ کښې هغه ټول کيفيات، جذبات اؤ احساسات راغونډ شوي دي ـ کوم چې د تغزل حسن ګڼلی شي او هم دا هغۀ سامان دی ـ چې عبدالقادر خان ئې د يو اهم شاعر په اعزاز نمانځلی دی ـ اګر کۀ د هغۀ ساده، روان او رنګين کلام کښې د فلسفي د قيقتيا نشته او د ماورائيات پيدا کولو نه ئې ځان ژغورلېدی او دا هر څه ئې د غزل لب و لهجې سره ځار کړي دي ـ د عبدالقادر خان حسنِ بيان، د ژبې خوبي، د خيال ندرت او تشبيه، د الفاظو شيريني، فارسي ترکيبونو خوږلت او له متوازن الفاظو پيدا شوې هم اهنګي ـ د غوټو لوخوبيو چې شاعر ته د امتياز کوم مقام ورکړی دی ـ يو څو مثالونه ئې دادي ـ
ددې ټولو خبرو نه مونږ په دې نتيجه رسو چې :
عبدالقادر خان ختک د يو ځانګړي انداز او اسانې او شيرينې لب و لهجې خاوند دی ـ د پښتو د دوؤ نومورې شاعرانو خوشحال بابا او رحمان بابا نه علاوه عبدالقادر خان ختک د چا نه متاثره نۀ ښکاري ـ د افغانستان نومورۍ ليکوال زلمی هېواد مل په دې حقله وائي:

> " د عبدالقادر د شعر ژبه ، پسته ، نرمه ، خوږه او له لطافته ډکه ده ـ دۀ چې د خپل شعر د ښکلي کولو له پاره کوم الفاظ انتخاب کړي دي ـ د الفاظو د انتخاب په شېوه کښې له خوشحال بابا سره څۀ فرقونه لري ـ دا خبره طبعي هم ده ځکه د يوه ښوونکي ، مبلغ، خليفه او صوفي طبيعت بايد نرم او لطيف وي اما په مقابل کښې يوه مشر جنګيالي سردار طبيعت بايد داسې خاص صلابت ولري چې له اجتماعي موقف سره ئې اړخ اولګوي ـ دې په خپلو غزلو کښې له خپل سر ببره يو ځای د رحمان بابا نوم هم اخلي ـ له دې دوؤ تنو سر ببره ماته خپله د دۀ په کلام کښې د کوم بل پښتانۀ شاعر نه د متاثرېدو څرک نه ښکاري-"(۵۷)

د عبدالقادرختک د شاعرۍ په باب له د پښتو په ادبي څېړنو کښې ډېر څه وئيل شوي دي ـ که مشران دي که ځوانان دي هر چا دې د پښتو د اوچتې پائې د شاعرانو په ډله کښې اودرولی دی ـ
زۀ به خپله خبره د زلمي هيواد مل په دې خبره راټوله کړم چې د عبدالقادر ختک د ديوان د لوستو نه پس معلومېږي چې عبدالقادرختک په رښتيا شاعر دی ـ وينائې د زړۀ ويني دي ـ د ۀ په دېوان کښې به داسې بيتونه او غزليات ډېر لږ پيدا شي چې لفظي او معنوي محاسن نه لري ـ
لنډه دا چې عبدالقادر د پښتو ژبې يو داسې شاعر دی چې مونږ ئې د نورو ژبو د شاعرانو په مخکښې ښۀ په فخر سره نوم اخيستی شو ـ

حوالې

(۱) زخمي، بهرام، عبدالقادرخټک، پښتو، پښتواکېډيمي پېښور پوهنتون پېښور،۱۹۸۳، مخ ۱۲

(۲) خويشګي، پرويزمهجور، ډاکټر، د عبدالقادرخان خټک ژوند، فن او شخصيت، پښتو، پښتو اکېډيمي پېښور پوهنتون پېښور، ۲۰۰۲، مخ ۱۲۵-۲۶

(۳) خټک، راج ولي شاه، ډاکټر، Abdul Qadir Khan Khattak, A Pashtun Contemporary of Shah Abdul LatifBhitai، پښتو، پښتو اکېډيمي پېښور پوهنتون پېښور، ۲۰۰۲، مخ ۱۱،۱۰

(۴) د عبدالقادرخان خټک ديوان، (تحقيق و ترتيب: پروفېسر جهانزيب نياز، پښتو اکېډيمي پېښور پوهنتون، مارچ ۲۰۰۲ ، ص ۲۲۷

(۵) هم دغه ص ۲۷

(۶) هم دغه ص ۳۵

(۷) هم دغه ص ۲۰۵

(۸) هم دغه ص ۲۲۲

(۹) هم دغه ص ۴۸

(۱۰) هم دغه ص ۴۸

(۱۱) هم دغه ص ۹٦

(۱۲) هم دغه ص ۱۷۸

(۱۳) هم دغه ص ٤۰

(۱۴) هم دغه ص ۵۵

(۱۵) هم دغه ص ۱٦۱

(۱۶) هم دغه ص ۷٦

(۱۷) هم دغه ص ۷٦

(۱۸) هم دغه ص ۱٦۸

(۱۹) هم دغه ص ۵۳

(۲۰) هم دغه ص ۱۲٤

(۲۱) هم دغه ص ٥٤

(۲۲) هم دغه ص ۲۰۹

(۲۳) هم دغه ص ۵۳

(۲۴) هم دغه ص ۴۵

(۲۵) هم دغه ص ۴۸

(۲۶) هم دغه ص ۲۶

(۲۷) هم دغه ص ۳۱

(۲۸) هم دغه ص ٦٠

(۲۹) هم دغه ص ٤٢

(۳۰) هم دغه ص ٤٩

(۳۱) هم دغه ص ۷۲

(۳۲) هم دغه ص ۱۱۵

(۳۳) هم دغه ص ۱۳۱

(۳۴) هم دغه ص ۸۹

(۳۵) هم دغه ص ۴۷

(۳۶) هم دغه ص ۴۹

(۳۷) هم دغه ص، ۴۶

(۳۸) هم دغه ص ۳۶

(۳۹) هم دغه ص ۳۹

(۴۰) هم دغه ص ۴۰

(۴۱) هم دغه ص، ۳۷

(۲۴) هم دغه ص، ۶۱

(۴۳) هم دغه ص ۱۰۴

(۴۴) هم دغه ص ۳۶

(۴۵) هم دغه ص ۶۸

(۴۶) هم دغه ص ۵۶

(۴۷) هم دغه ص ۷۹

(۴۸) هم دغه ص ۱۸۹

(۴۹) هم دغه ص ۱۰۶

(۵۰) هم دغه ص ۱۰۶

(۵۱) هم دغه ص ۵۵

(۵۲) هم دغه ص ۱۲۵

(۵۳) هم دغه ص ۱۳۸

(۵۴) هم دغه ص ۱۵۹

(۵۵) هم د غه ص ۱۹۰

(۵۶) هم دغه ص ۱۷۲

(۵۷) هېوادمل، زلمی، فرهنګيالی عبدالقادر، ليکوال، شاعر، مترجم او صوفي، پښتو، پښتو اکېډيمي پېښور پوهنتون پېښور، ۲۰۰۲، مخ ، ۹۵